

Recenzja rozprawy doktorskiej mgr. Rafała Szymanowskiego
Polityka Stanów Zjednoczonych Ameryki i Republiki Federalnej Niemiec wobec globalnego
kryzysu finansowego po 2007 roku (Poznań2019), napisanej
w Zakładzie Polityki Społecznej i Ekonomicznej na Wydziale Nauk Politycznych
i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu
pod kierunkiem prof. UAM dr. hab. Macieja Walkowskiego

Określony tytułem temat recenzowanej rozprawy precyzyjnie artykułuje zamierzenie badawcze Autora. Jej celem jest „rekonstrukcja polityki Stanów Zjednoczonych Ameryki i Republiki Federalnej Niemiec wobec globalnego kryzysu finansowego po 2007 roku” (s. 11). Na pierwszy rzut oka realizacja tego celu wydawała się zadaniem zbyt ambitnym. Mgr Szymanowski jednak szczęśliwie mu sprostał, choć musiał to uczynić w bardzo obszernym tekście, liczącym aż 410 stron. Praca wcale nie jest przy tym „przegadana”. Żaden jej fragment nie jest zbędny.

O wysokiej kulturze metodologicznej Doktoranta świadczy dobrze napisany **Wstęp** i zamieszczona we Wprowadzeniu (dlaczego nie we Wstępie?) charakterystyka metodologii pracy. We Wstępie stawia trafne pytania badawcze, formułuje dwuczłonową hipotezę główną i 7 hipotez szczegółowych, logicznie usprawiedliwia zakres czasowy swoich badań, tj. lata 2007-2017, przekonująco uzasadnia wybór tematu pracy i jej interdyscyplinarne usytuowanie. Niezbyt szczęśliwie zaraz na początku opisuje „wkład pracy do dotychczasowego dorobku naukowego” (s. 15). Bardziej właściwym miejscem dla tego trafnego merytorycznego opisu wkładu byłoby raczej **Zakończenie**. Zresztą czas przeszły niektórych fragmentów Wstępu zdradza, że prawdopodobnie został napisany na końcu. Na uznanie zasługuje dalej adekwatny do przedmiotu badawczego wybór ramy teoretycznej w postaci historycznego instytucjonalizmu oraz metody śledzenia procesu. Nie ogranicza się przy tym do tej wstępnej deklaracji metodologicznej (jak to się zdarza wielu doktorantom), ale podejmując kolejne pytania badawcze rzeczywiście stosuje metodę, którą na początku zapowiedział. Wątpliwości recenzenta budzi jedno zdanie Wstępu: „...niniejsze badanie motywowane jest chęcią rozwikłania zagadki wpływu współczesnego kryzysu finansowego na politykę państwa” (s. 11). Oczywiście, kryzys wpłynął na politykę, ale i polityka – na kryzys. Zresztą problemem badawczym była właśnie rekonstrukcja polityki wobec kryzysu.

Choć od początku dokładnie wiadomo, co Autor zamierza badać, skomplikowany układ kompetencji badanych państw, różnych wpływów i zależności wymagałby pewnego doprecyzowania. W przypadku polityki USA wobec globalnego kryzysu sprawa jest bardziej

jasna. Była to nie tylko polityka wewnętrzna dla uzdrowienia sytuacji w kraju, ale USA było „liderem walki z kryzysem na poziomie międzynarodowym” (por. tytuł r. 3, pkt 7). Natomiast strategia Niemiec jako członka Unii Gospodarczej i Walutowej (UGW) była bardziej skomplikowana. Ich „polityka wobec kryzysu” oznaczała działania wielokierunkowe: wewnętrznie, w ramach UGW – dla jej ratowania (jako jeden z jej najsilniejszych członków), ale też działania zarówno bloku państw UGW, jak i samodzielne działania Niemiec wobec globalnego kryzysu. W pracy jest o tym wszystkim mowa, ale wyszczególnienie wprost zaraz na początku tych kierunków działań politycznych pomogłoby w dalszym śledzeniu treści.

Struktura pracy jest przemyślana, logiczna i „elegancka”. Stanowi dobrą ramę dla uporządkowania bogatej problematyki. Obok standardowych elementów każdej pracy, tj. Wykazu skrótów, Wykazu tabel, wykresów i grafik, Wstępu oraz Zakończenia i Bibliografii zawiera dodatkowo Wprowadzenie oraz Kalendarium globalnego kryzysu, będące świetnym repetytorium najważniejszych zdarzeń dotyczących omawianego kryzysu. Dobrze, że poprzedzająca zasadnicze wywody charakterystyka polityki wobec kryzysów finansowych w ujęciu historyczno-teoretycznym została zaprezentowana w odrębnym rozdziale wprowadzającym. Włączona do głównego korpusu rozprawy treść tego rozdziału zakłóciłaby bowiem logikę i elegancję całej struktury. Składa się ona mianowicie z trzech części, poświęconych kolejno: przyczynom kryzysu, polityce wobec kryzysu i politycznym konsekwencjom kryzysu. W każdej części znajdują się dwa rozdziały, z których w jednym omawia się problematykę danej części z perspektywy USA, a w drugim – z perspektywy Niemiec. W odniesieniu do struktury rozprawy mam tylko dwie drobne uwagi formalne. Otóż większy punkt planu powinien dzielić się na co najmniej dwa mniejsze. Ta reguła nie została zachowana w dwóch przypadkach: w r. 2 jest tylko punkt 4.1, zaś w r. 6 – tylko punkt 7.1. Ponadto niektóre fragmenty pracy, tj. na ss. 28-36 i 331-342 nie zostały przyporządkowane do żadnego punktu.

Uważna lektura pracy pozwala na odkrycie w kolejnych rozdziałach **treści bardzo ważnych**, spostrzeżeń oraz ocen niezwykle interesujących i przenikliwych. Ciekawa jest chociażby konstatacja, że zafascynowanie integracją gospodarczą epoki globalizacji, w której zniknąć miały wszelkie kryzysy gospodarcze, jest ekonomiczną wersją przeświadczenia o końcu historii (por. s. 28). Szacunek budzi erudycja, gruntowna wiedza – kompetencja nie tylko politologiczna, ale i ekonomiczna, zwłaszcza w trudnym obszarze finansów, ogromne odczytanie mgr. Szymanowskiego i dobre wykorzystanie cytowanej literatury.

We **Wprowadzeniu** podejmuje szereg fundamentalnie ważnych kwestii, m.in. ekonomicznej roli państwa w gospodarce rynkowej. Słusznie uważa, że w warunkach kryzyso-

gennej gospodarki zadaniem państwa jest przede wszystkim gwarancja obywatelom bezpieczeństwa ekonomicznego. Prezentując ścieranie się keynesizmu z monetaryzmem, Autor poniekąd przygotowuje grunt pod dalsze rozważania, dotyczące i przyczyn kryzysu, i zasadności stosowania określonych narzędzi polityki gospodarczej w walce z kryzysem. Opcja wspierania popytu lub polityki monetarnej poniekąd do dziś wyznacza konkurujące ze sobą strategie. Doktorant daleki jest przy tym od radykalizmu właściwemu niekiedy przedstawicielom zwalczających się szkół ekonomicznych. Wie, że „tu i teraz” słuszne rozwiązania zależą od wielu okoliczności i kulturowych tradycji gospodarowania. Polemicznie sygnalizuję natomiast, iż założenie o wzajemnym powiązaniu kryzysu w USA i Europie nie jest jakimś *novum*, jak uważa Autor (por. s. 59). Owszem, często jest mowa o dwóch odrębnych kryzysach: o zapaści kredytowej w USA oraz o kryzysie finansowym i bankowym w strefie euro, ale w literaturze przedmiotu spotyka się też łączenie ze sobą tych zjawisk.

W r. 1 znajdujemy m.in. trafną identyfikację przyczyn kryzysu w USA oraz zrozumiałe wy tłumaczenie skomplikowanych kwestii finansjalizacji, a zwłaszcza sekurytyzacji. W r. 2 na podkreślenie zasługuje przekonujące uzasadnienie, iż euro jest projektem politycznym. Zaciekawienie budzi syntetyczna prezentacja sporu „ekonomistów” z „monetarystami”, charakterystyka „wykluwania się” kryteriów konwergencji czy pokazanie, jak błędy przy konstrukcji UGW stały się później jedną z przyczyn kryzysu, a raczej – opóźniły jego łagodzenie. Po lekturze tego rozdziału musimy sfalsyfikować potoczny sąd, jakoby problemy na rynku finansowym USA były poważniejsze niż europejskie. Okazuje się, że głównie w Europie zaniedbano ustanowienia reguł państwowej kontroli nad bankami, a instytucje nadzoru bankowego zignorowały narastające ryzyko.

Kolejne dwa rozdziały zostały poświęcone charakterystyce generalnie udanych strategii walki z kryzysem w polityce USA (r. 3) i mniej udanych – w polityce europejskiej, zwłaszcza niemieckiej (r. 4). Bez natrętnej moralistyki poruszono tu także kwestie ważne z perspektywy etycznej, np. problem „drzwi obrotowych” między biznesem a polityką oraz pokazano wagę przejrzystości w zarządzaniu bankami.

W trakcie lektury r. 3 czytelnik zostaje przekonany, że w fazie recesji gospodarka funkcjonuje według innych reguł niż normalnie i że amerykańska Rezerwa Federalna, pozostając wierna dwóm równorzędnym celom, które sobie wyznaczyła, tzn. nie tylko niskiej inflacji, ale i wysokiemu zatrudnieniu, słusznie zastosowała niekonwencjonalne instrumenty polityki pieniężnej. Ogromny pakiet stymulacyjny oznaczał *de facto* powrót keynesizmu. Kryzys zdecydowanie podważył omnipotencję monetaryzmu i neoliberalnej polityki gospo-

darczej. Poniekąd na marginesie dokładnej analizy działań ratunkowych, zostają wysunięte wnioski ogólniejszej natury, np. o dysfunkcyjności amerykańskiego systemu parlamentarnego. Generalnie pozytywnie oceniając amerykańską politykę antykryzysową, Autor nie jest jednak bezkrytyczny. Chwali krótkofalową politykę makroekonomiczną po 2007 r., ale krytycznie ocenia mniej zdecydowane długofalowe działania naprawcze. W sumie jednak USA odegrały rolę „życzliwego przywódcy” światowego systemu gospodarczego i „pożyczkodawcy ostatniej instancji”. Niezwykle trafna syntetyczna odpowiedź na słynne, proste pytanie królowej Elżbiety II: „dlaczego nikt wcześniej tego nie zauważył?” kończy rozważania tego rozdziału. Przeoczono zbliżanie się kryzysu, gdyż: źle identyfikowano jego symptomy, poddano się swego rodzaju imperializmowi ekonomii liberalnej, zaś pycha kasty ekonomistów powodowała zagłuszanie wszystkich inaczej myślących.

Jak już wspomniano, w r. 4 prezentuje się nie tylko samodzielną politykę Niemiec wobec kryzysu (jak zapowiada tytuł tego rozdziału), ale politykę europejską – w ramach UGW, zwłaszcza politykę Europejskiego Banku Centralnego (EBC). Doskonale pokazano tu odmienną w porównaniu z USA drogę stymulacji niemieckiej i europejskiej gospodarki. Odmiennie w poszczególnych państwach dotkniętych kryzysem jego przyczyny, domagały się innych strategii antykryzysowych. Tymczasem strach przed inflacją, będący głównym elementem kultury gospodarczej Niemiec, w dużej mierze wytyczył kierunek działania. Niemcy identyfikowały kryzys w Europie jako kryzys zadłużeniowy. Była to trafna identyfikacja tylko w odniesieniu do Grecji. Inne państwa strefy euro dotknął raczej kryzys bankowy. Obsesja EBC na punkcie stabilnych cen wydłużyła wychodzenie z kryzysu. Wśród wielu innych interesujących wątków tego rozdziału sygnalizują trafne uznanie Grecji jako „europejskiego Lehman Brothers”, akceptację przez Niemcy możliwości wyjścia przez Grecję ze strefy euro, tj. zgodę na „Europę dwóch prędkości”, przy jednoczesnym sprzeciwie USA dla takiego rozwiązania. Uzasadniona obawa prezydenta Obamy przed zahamowaniem ożywienia gospodarczego w USA i na świecie przez upadek Grecji pokazuje, że gospodarka rzeczywiście jest systemem naczyń połączonych. Mgr Szymanowski trafnie wyakcentował następnie znaczenie psychologii dla uspokojenia nastrojów na rynkach finansowych. Jedna ogólnikowa i nie do końca przemyślana wypowiedź szefa EBC okazała się zadziwiająco skuteczna dla załagodzenia sytuacji w strefie euro.

W dwóch ostatnich rozdziałach III części pracy Autor omawia polityczne konsekwencje kryzysu finansowego. O tym, że czyni to kompetentnie i przenikliwie, świadczą już tytuły tych rozdziałów, trafnie artykułujące istotną zmianę wskutek kryzysu pozycji geopolitycznej

omawianych państw: „USA jako zagrożone mocarstwo” (r. 5) i „Niemcy jako niechętny hegemon” (r. 6). Podobnie jako poprzednie części dysertacji, tak i tę czyta się z zainteresowaniem. Można tu znaleźć rzetelną, syntetyczną, niebanalną charakterystykę krótko- i długofalowych skutków politycznych kryzysu. W USA są to na przykład: nierówna dystrybucja owoców ożywienia gospodarczego i wzrost nierówności dochodowych, koncentracja władzy politycznej wśród elity finansowej i korporacyjnej, ale też wzrost fali autorytarnego populizmu i retoryka strachu stosowana przez Donalda Trumpa: przed konkurencją Chin, imigrantami z Meksyku, a także protekcjonizm w polityce handlowej, rezygnacja przez USA z roli gwaranta światowego bezpieczeństwa i wiele innych. Trudno nie zgodzić się z trafną konkluzją, że kryzys 2007+ był kryzysem zachodniego kapitalizmu i neoliberalnego modelu gospodarczego.

W ostatnim r. 6 bezlitośnie zostały odsłonięte skutki nietrafnej identyfikacji przyczyn, istoty kryzysu w Europie i zastosowanych środków zaradczych. Przeoczono na przykład, że główną słabością strefy euro jest brak unii finansowej. Na podkreślenie zasługuje tu też wyraźne pokazanie, jak ordoliberalny porządek i kultura gospodarcza oraz niemieckie doświadczenia zjednoczeniowe zdeterminowały kierunki polityki antykryzysowej, np. preferowanie polityki „zaciskania pasa”. Autor słusznie zauważa, że ogromne koszty zjednoczenia Niemiec uwrażliwiły na nieefektywność długotrwałego wspierania słabych regionów (w strefie euro – Grecji). Podobnie jak w USA, konsekwencją kryzysu w Europie był wzrost nierówności. Koszty wyjścia z kryzysu strefy euro najsilniej dotknęły przy tym państwa Południa. Kryzys dobitnie odsłonił też deficyty funkcjonowania EBC – instytucji wyłączonej z kontroli demokratycznej i odpowiedzialności politycznej. Ciekawa jest wreszcie analiza wpływu kryzysu finansowego na niemiecką scenę polityczną.

Zawarte w **Zakończeniu** wnioski i proponowane kierunki dalszych badań wieńczą dzieło. Trudno podważyć trafność stwierdzenia o dużej roli banków centralnych w zarządzaniu kryzysem, o niedoskonałości instytucjonalnej architektury eurolandu czy o tym, że historia euro jest dowodem, jak bardzo polityka wpływa na gospodarkę. Analiza „nowego populizmu” w USA i w Europie też będzie niepełna bez uwzględnienia jego związków z kryzysem – co dobitnie pokazał mgr Szymanowski. To samo dotyczy ochłodzenia relacji między USA a Europą. W każdym razie jeśli jednym z celów pracy było pogłębienie refleksji nad związkami polityki i gospodarki, to cel ten został w pełni osiągnięty.

Trzeba tu dodać, że **strona formalna** pracy jest niemal doskonała. Język dysertacji jest komunikatywny, giętki, precyzyjny, dobrze oddający uporządkowaną myśl Autora. Ob-

szerny tekst jest napisany bardzo inteligentnie, czyta się go naprawdę dobrze, lektura wręcz „wciąga” czytelnika. Autor potrafi jasno i zrozumiale pisać o trudnych kwestiach. Nie gubi się w szczegółach czy dygresjach, potrafi uogólniać i typologizować. Cały czas zachowuje dyscyplinę myślenia i właściwą kolejność swoich wywodów. Dobrze opracowane tabele, wykresy i grafiki dodatkowo ilustrują omawiane zagadnienia. Jeśli przytacza cytaty – wyróżnia je kursywą. Prawie 1300 prawidłowo sporządzonych przypisów (dobrze, że w każdym rozdziale numerowanych oddzielnie) świadczy o dobrym wykorzystaniu źródeł i literatury. Z recenzenckiego obowiązku sygnalizuję występowanie nielicznych błędów: gramatycznych (słowo „odnośnie” zawsze pisze się w połączeniu z „do”), diakrytycznych, interpunkcyjnych, literówek.

Praca została oparta na dobrze dobranej, wielojęzycznej, obszernej (wyszczególnionej na 28 stronach) **Bibliografii**. Została ona dobrze uporządkowana. Tworzą ją mianowicie: Materiały źródłowe i dokumenty, Monografie i opracowania (trochę tu brakuje wyróżnienia rozdziałów – ich autorów i tytułów – w pracach pod redakcją), Artykuły – w czasopismach (tu można było podać strony) i prasowe, Raporty i analizy, Źródła internetowe, Referaty na konferencjach naukowych i wystąpienia, Bazy i źródła danych. W ciągu dwóch dekad od wybuchu kryzysu finansowego narosła już ogromna literatura na ten temat. Najważniejsze pozycje zostały wykorzystane przez mgr. Szymanowskiego. Podpowiadam jednak, że teksty pisane z (bliskiej mi) perspektywy etyki biznesu¹, a także dokumenty nauczania społecznego Kościoła na ten temat² dodatkowo ubogaciły by refleksję wokół kryzysu.

Końcowy wniosek niniejszej recenzji może być tylko jeden. Jest on jednoznacznie pozytywny. Biorąc pod uwagę wyeksponowane wyżej zalety rozprawy, tj. m.in. jasno sformułowany, ważny problem badawczy, przemyślana, logiczna i „elegancka” strukturę pracy, adekwatną do przedmiotu badawczego ramę teoretyczną, konsekwentnie stosowaną metodę

¹ Por. np. *Moralny wymiar kryzysu ekonomicznego*, red. J. Filek, Fundacja Biblioteki Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie, Kraków 2010; *Ekonomiczne i etyczne aspekty kryzysu gospodarczego*, red. R. Kamiński, J. Sójka, Wyd. PTE, Poznań 2013; P. Dembinski, *Finanse po zawale. Od euforii finansowej do gospodarczego ładu*, Studio Emka, Warszawa 2011; P. Dembinski, S. Beretta, *Kryzys ekonomiczny i kryzys wartości*, Wyd. M, Kraków 2014; P. Dembinski, *Etyka odpowiedzialności w świecie finansów*, Studio Emka, Warszawa 2017.

² Por. np. Benedykt XVI, encyklika *Caritas in veritate* (2009); Franciszek, adhortacja *Evangelii gaudium* (2013); Nota Papieskiej Rady *Iustitia et Pax* pt. *Ku reformie międzynarodowego systemu finansowego i monetarnego w perspektywie władzy publicznej o ogólnoświatowych kompetencjach* („Społeczeństwo” 2011 nr 5-6, s. 169-185); dokument pt. *Europejska wspólnota solidarności i odpowiedzialności. Deklaracja biskupów COMECE nt. konkurencyjnej społecznej gospodarki rynkowej jako celu traktatowego Unii Europejskiej* („Społeczeństwo” 2012 nr 1, s. 155-175).

„śledzenia procesu”, determinację w realizacji celu badawczego, pogłębioną refleksję nad związkami polityki i gospodarki, erudycję i kompetencję: i politologiczną, i ekonomiczną. Autora, stwierdzam, że recenzowana rozprawa z naddatkiem spełnia wymogi stawiane dysertacjom doktorskim. Wnoszę zatem o dopuszczenie mgr. Rafała Szymanowskiego do dalszych etapów przewodu doktorskiego, zmierzającego do nadania mu stopnia naukowego doktora nauk społecznych w zakresie nauk o polityce. Taki wniosek przedkładam Radzie Wydziału Nauk Politycznych i Dziennikarstwa Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu. Uwzględniając fakt, że rozprawa jest wybitnym osiągnięciem mgr. Szymanowskiego, zachęcam do jej publikacji, a dodatkowo wnioskuję o jej wyróżnienie.

Warszawa, 27 kwietnia 2019

Prof. dr hab. Aniela Dylus

em. prof. zw. UKSW w Warszawie

